

Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 3100); *Risâle-i Tevhîd-i Bârî* (İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, nr. 1160); *Risâletü'l-kalb* (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, nr. 832; Süleymaniye Ktp., İzmir, nr. 836).

Mehmed Emin ayrıca İbnü'l-Cezerî'nin kıraat ilmine dair *Mukaddime*'sini (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 3805), Ubeydullah Ahrâr'ın *Risâle-i Vâlidîyye*'sini (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Şer'iyye, nr. 832) ve muhtemelen Gazzâlî'nin *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*'inden bir parça olan *Emânetullâh* risâlesini (İstanbul 1264) Türkçe'ye çevirmiş tir. Manzumelerinin çoğu, risâlelerinin önemli bir kısmını ihtiva eden Millet Kütüphanesi'ndeki mecmuanın içinde yer almaktadır (Ali Emîrî Efendi, Şer'iyye, nr. 882).

BİBLİYOGRAFYA :

Hasib Üsküdarî, *Menâkıb-ı Şeyh Mehmed Emin Tokadî*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Şer'iyye, nr. 1103; Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmî*, s. 45-47; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 400; a.mlf., *Risâle-i Melâmiyye-i Şüttâriyye*, İÜ Ktp., İbnülemin, nr. 3357, vr. 75*; a.mlf., *Mektûbât Tercümesi*, İstanbul 1277, I, 19-23; *Sicill-i Osmânî*, I, 405; *Osmanlı Müellifleri*, I, 36-37; Ali Emîrî, *Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid*, İstanbul 1328, I, 98-112; a.mlf., *Şeyh Emîn-i Tokadî Hazretlerinin Tercüme-i Hâli*, İstanbul 1950; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, II, 36-44; Mehmet Akkuş, "Mehmed Emin-i Tokadî'nin Hayatı ve Eserleri", *Türk Tarihinde ve Türk Kültüründe Tokat Sempozyumu* (2-6 Temmuz 1986), Ankara 1987, s. 521-536; a.mlf., "Mehmed Emin-i Tokadî ve Menâkıbnâme'si", *İlim ve Sanat*, sy. 11, İstanbul 1987, s. 81-83; Halil İbrahim Şimşek, *Mehmed Emin-i Tokadî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri* (yüksek lisans tezi, 1996), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.mlf., *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Tasavvufunda Müceddidiyye Hareketi* (doktora tezi, 2002), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 127-167; a.mlf., "İki Nakşibendî Müceddidinin Deveran Savunması: Mehmed Emin-i Tokadî (ö. 1745) ve Müstakim-zâde Süleyman Sadeddin (ö. 1788) Örneği", *Tasavvuf*, sy. 10, Ankara 2003, s. 282-298; Necdet Tosun, *Bahâeddin Nakşibend: Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*, İstanbul 2002, s. 280.

HALİL İBRAHİM ŞİMŞEK

MEHMET EMİN VAHİD PAŞA

(ö. 1828)

Osmanlı devlet adamı ve sefiri.

Kilisli olup doğum tarihi belli değildir. Bazı kaynaklarda babasının Kilisli bir Nusayrî olduğu belirtilir. Kütahya'da kurduğu kütüphanenin 1226 (1811) tarihli vakfiyesinde babasının Ali Ağa oğlu Osman Efendi olduğu açıkça kaydedilmiştir (Kü-

tahya Vahîd Paşa Ktp., Yazma, nr. 1230). Muhtemelen küçük yaşta iken babasının ölümü üzerine annesiyle İstanbul'a geldi. Annesi bir baltacıyla evlendiğinden kendisi "Şehrî" (İstanbullu) diye anıldı. Eğitim gördükten sonra önce Maliye Kalemî'ne girdi. Zecriye Muhassılı ve Galata Voyvodası Topal Halil Efendi'nin himayesini gördü. Zecriye başkâtibi ve muhassılı oldu. Aralık 1806'da mevkufatçı olarak elçilikle Fransa'ya gönderildi. İki defa Napolyon ile görüştü. Siyasî bir başarı kazanamadı. Sefâreti Aralık 1807 sonuna kadar sürdü. Elçilik göreviyle ilgili bir sefâretnâme hazırlayarak saraya sundu. Fransa dönüşü defter emînliğine tayin edildi. Haziran 1809'da reisül-küttâb vekili oldu. 6 Ekim 1809'dan itibaren Kütahya'da mecburi ikamete tâbi tutuldu ve bir buçuk yıl sonra serbest bırakıldı. 1811'de Tophane nazırlığı, Ekim 1812'de Tersane emînliği görevlerine tayin edildi. İki sene sonra Tekelioğulları'nın bıraktığı miras devlet adına el kymakla vazifelenirdi. 20 Eylül 1814'te kendisine vezirlik rütbesi verildi. Önce Teke-Hamîd, 1816'da Hanya mutasarrıfı oldu. 1820'de vezirlik rütbesi kaldırılıp Sakız adasında oturmaya mecbur tutuldu. Ocak 1821'de vezirlik rütbesi iade edilerek Sakız adasına muhafız tayin edildi. 1821 Sakız adası olayları sırasında Mahrukî Ali Paşa'ya gereken yardımı yapmamakla suçlandı. Bir süre sonra görevinden istifa etti. Urla'da otururken vezirliği tekrar kaldırılıp Alâiyye'ye sürüldü. 16 Temmuz 1824'te vezirliği iade edilip Halep valiliğine gönderildi. 1827'de ihkalkârlık gösterdiği ileri sürülerek vezirlik rütbesi alındı ve Konya'ya sürüldü. Ardından Bursa'ya nakledildi.

Mehmed Emin Tokadî'nin mezar taşı – Zeyrek / İstanbul

Aynı yıl vezirliği dördüncü defa iade edilip İstanbul muhafızı tayin edildi. 1828'de Bosna valiliğine gönderildi. Bu göreve giderken 2 Safer 1244'te (14 Ağustos 1828) Çanakkale'de vefat etti ve Geyikli köyüne gömüldü. Kaynaklarda geçimsiz, fazla gururlu, bencil ve cimri olduğu belirtilen Mehmed Emin Vahîd Paşa'nın 4000 kese civarında para biriktirdiği rivayet edilir. İki hanımından başka vârisi yoktu. Ayvansaray'da annesinin yalısında oturduğundan "Çingene Vahîd" lakabı ile anılmıştı.

Kütahya'da kurduğu, varlığını günümüze de sürdüren kütüphaneyi, bir buçuk yıl sürgün kaldığı bu şehirde talebenin ve ulemânın kitap bulmaktaki sıkıntısını gördükten sonra yaptırdığı belirtilir. Tophâne-i Âmire nâzırı iken kütüphanenin 19 Zilkade 1226 (5 Aralık 1811: tescilli 21 Şevval 1228 / 17 Ekim 1813) tarihli vakfiyenâmesini düzenlemiştir. Yıldırım Bayezid Camii bitişiğindeki kütüphaneye zengin vakıflar tahsis etmiştir. Kütüphanenin çeşitli hizmetleri ve bakımı için kendi malından 12.000 esedî kuruş ayırmış. Gümüş nahiyesi Atine köyü Kar deresinde bir su değirmeninin (tescil belgesinde Gökçimen mahallesinde Söğütlü değirmen) gelirini de vakfetmiştir.

Eserleri. Mehmed Emin Vahîd Paşa'nın *Sefaretnâme-i Fransa* adlı eseri (İstanbul 1283) Türkçe ve yabancı dillerde birkaç defa basılmış olup burada XIX. yüzyıl başlangıcında bir Osmanlı devlet adamı ve aydınının güzergâhında gördüğü Polonya, Macaristan, Avusturya ve Fransa şehirlerinin, köylerinin, limanlarının anlatımına da yer verilmiştir. İfadesi sade ve açıktır. Siyasî meselelerde Fransız devlet adamlarının kendisini oyalamış olmasından duyduğu kuşkuyu dile getirir. Bunun dışında Vahîd Paşa'nın *Minhâc-ı Rumât* adlı okçuluk sanatıyla ilgili basılmamış bir eseri (Flügel, II, 480) ve İngiltere'nin İstanbul elçisi Robert Adair ile kendisi arasında 1223'te (1809) Çanakkale'de akdedilen İngiliz-Türk barışı hakkında *Risâle-i Vahîd Efendi* başlıklı bir risâlesi (Flügel, II, 320) bilinmektedir. 1822 yılı Sakız adası olaylarına dair *Vak'a-i Sakız* (*Târîh-i Vak'a-i Cezîre-i Sakız*) adlı anonim eserin (İstanbul 1290), o sırada Sakız muhafızı bulunduğu için bir müdâfaanâme niteliği taşıması dolayısıyla ona ait olması muhtemeldir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, HH, nr. 25593, 31502, 38587/A, 38834, 40198; BA, *Tahvil Defteri*, nr. 10, s. 55; Kütahya Vahîd Paşa Ktp., Yazma, nr. 1230; Zinkeisen,

Geschichte, VII, 536, 594-613; Flügel, *Hand-schriften*, II, 320, 480; Cevdet, *Târih*, VIII, 228; IX, 76, 122, 183; *Sicill-i Osmânî*, IV, 605; Babinger, *GOW*, s. 377-378; *Osmanlı Müellifleri*, III, 160; Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefâ-retnâmeleri*, Ankara 1968, s. 201-203; Azmi Süslü, "Sefaretnâme de Seyyid Mehmed Emin Vahid Efendi", *TTK Belleten*, L/196 (1986), s. 127-167; Yavuz Ercan, "Seyyid Mehmed Emin Vahid Efendi'nin Fransa Sefaretnâmesi", *AÜ Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*: OTAM, sy. 2, Ankara 1991, s. 73-125.

ATILLA ÇETİN

MEHMED ENVERÎ, Hocazâde

(ö. 1106/1695)

Hattat,
Türk dinî eserler bestekârı
ve şair.

İstanbul'da doğdu. İyi bir öğrenim gördü, Hocazâde diye meşhur oldu; Karakız lakabıyla da tanınır. Hattat Suyolcu-zâde Mustafa Efendi'den nesih ve sülüs yazıda icâzetnâme aldı. Daha sonra Fîruz Ağa Camii Mektebi'nde yazı hocalığı yaptı. Bu arada Sultan Ahmed Camii başmü-ezzinliğinde bulundu. Kaynaklarda Sul-tan II. Mustafa'nın zaman zaman Meh-med Enverî'den yazı meşkettiği ve onun yazı yazmasını seyretmekten hoşlandığı ifade edilmektedir. Mehmed Enverî'nin kırk adet Kur'an-ı Kerim, çok sayıda de-lâil ve en'am-ı şerif yazdığını, Müstakim-zâde bildirmektir. (Tuhfe, s. 479). Ayrıca Selim Giray'ın isteği üzerine bir mus-haf yazmış ve kendisine bunun karşılı-ğında verilen hediye hac yolunda har-camış, hac dönüşü Medine yakınlarında vefat etmiştir. Müstakimzâde vefatı-na, "Muallim kula Hâcezâde'yi Allah me'-vâya" mısraını tarih düşürmüştür (a.g.e., s. 480).

Nakşibendî tarikatına mensup olan Mehmed Enverî hattatlığının yanı sıra dinî ve din dışı sahada şiirler yazıp dinî besteler yapmıştır. Şiirlerinde "Enverî" mahlasını kullanmış, ancak bugüne ka-dar divanına rastlanmamıştır. Güfteleri bestelenen Mehmed Enverî'nin bestele-rine bazı el yazması güfte mecmuaların-da rastlanmaktaysa da günümüze ulaşan bir eseri bulunmamaktadır. XVIII. yüzyı-la ait bir mecmuada Lutfi'nin bir na'tını hüseyinî-aşiran makamında bestelediği bildirilmekte (Soydaş, s. 94). XIX. yüzyıl-da derlenmiş dinî eserlere ait başka bir mecmuada ise aynı güfteyi hüseyinî makamında bestelediği belirtilmektedir (Ural, s. 92). Müstakimzâde'nin *Mec-*

mûa-i İlâhiyyât adlı güfte mecmuasında Mehmed Enverî'nin bir na'tının Tîznâm (Niznâm) Yûsuf Çelebi tarafından düğâh makamında bestelendiği kaydedilmek-tedir (Sağman, s. 313). Sadettin Nûzheth Ergun'un *Türk Şairleri* adlı eserinde şi-irlerine örnek olarak iki kısa murabbaina yer verilmiştir (III, 1299).

BİBLİYOGRAFYA :

Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 479-480; Sadettin Nûzheth Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstan-bul 1942, I, 50-51, 88, 273; a.mlf., *Türk Şairleri*, İstanbul 1945, III, 1299-1300; Şerafettin Ural, *XIX. Yüzyıla Ait Bir Yazmada Dinî Müsiki Güf-teleri* (yüksek lisans tezi, 1993), MÜ Sosyal Bilim-ler Enstitüsü, s. 18, 24, 92; Avni Erdemir, *Ana-dolu Sahası Musikîşinas Divan Şairleri*, Anka-ra 1999, s. 138-139; Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, İstanbul 2001, s. 389, 466, 530; Şengül Sağman, *Müstakimzâde'nin "Mecmûa-i İlâhiyyât" Adlı Güfte Mecmuası* (yüksek lisans tezi, 2001), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 37, 313, 659; M. Emin Soydaş, *XVIII. Yüzyıla Ait Bir Elyazması Mecmuada Dinî Müsiki Güfteleri* (yüksek lisans tezi, 2001), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 41, 64, 94, 122; "Enverî Mehmed (Karakız)", *TDEA*, III, 53; Öztuna, *BTMA*, I, 259.

HASAN AKSOY

MEHMED ESAD DEDE

(1843-1911)

Mevlevî şeyhi, mesnevihan.

Selânik'te Kadî Abdullah Efendi mahal-lesinde doğdu. Hayatı hakkındaki bilgiler geniş ölçüde Hüseyin Vassâf'ın *Es'adnâ-me* adlı eserine dayanmaktadır. Selânik eşrafından Receb Efendi ile Hânûş Ha-nım'ın oğlu olan Esad Dede'nin biri ken-dinden küçük üç kardeşi manifatura ti-caretiyle meşguldü. Kurdukları şirket Sel-lânik, Manchester ve İstanbul'da büyük itibar kazanmıştı. Kardeşlerinin teşvik ve desteğini gören Esad Dede ilk öğreni-minin Selânik'te bir hocanın yanında yap-tı. On altı yaşında iken Selânik Maliye Ka-lemi'nde stajyer memur olarak çalışma-ya başladı. Bu sırada tasavvufa yöne-le-rek Bedevî şeyhi Osman Efendi'ye inti-sap etti. 1863'te İstanbul'a gidip Fatih'te uzun yıllar ikamet edeceği Çayırılı Med-resesi'ne yerleşti. Hoca Şevket Efendi ve müderris Gelibolulu Âdil Efendi'den dinî ilimleri tahsil ederek icâzetnâme aldı. Şeyh Temîmî ve Hoca Abdülkerim Efendi gibi simalardan da istifade etti. Bu yıllar-da Yenikapı Mevlevihânesi şeyhi Osman Selâhaddin Dede'ye intisap etti, ondan *Mesnevî* ve *Fuşûşü'l-hikem* okudu. Tu-nuslu Mustafa Efendi'nin *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* derslerine devam etti.

Eskişehir Mevlevihânesi şeyhi Hasan Hüsnü Dede'den hilâfet ve mesnevihan-lık icâzeti alan Esad Dede, Dâvut Paşa ve Aksaray'da Mahmûdiyye rüşdiyelerinde ve Numûne-i Terakkî Mektebi'nde Farsça hocalığı yapmaya başladı. 1893'te hacca gitti. Hacdan sonra bir süre Harem-i şerifte ders okutup Temmuz 1894'te İstan-bul'a döndü. Aynı yıl müridi Tâhirülmevlevî'nin (Tahir Olgun) talebi üzerine onun-la birlikte tekrar hacca gitti. Bu sırada *Mesnevî* şârihi İmâdullah Tehânevî'den Çiştîyye, Mekke'de Süleymaniyye Medre-sesi müderrisi İsmâil Nevvâb-ı Hindî'den İdrîsiyye, Tunuslu Mustafa Efendi'den Şâzeliyye tarikatı icâzetleri aldı. 2 Rama-zan 1317 (4 Ocak 1900) tarihli gazeteler-de Hicaz'da vefat ettiğine dair haberler çıkması üzerine *Tercümân-ı Hakikat*'e bir mektup göndererek bu haberleri ya-lanlamasından onun İstanbul'a bu tarih-ten sonra döndüğü anlaşılmaktadır.

Hastalığı sebebiyle mektep hocalığın-dan emekliye ayrılması üzerine bazı mes-cidlerde *Mesnevî*, *Fuşûşü'l-hikem* ve *Gülşen-i Râz* gibi klasik tasavvuf eser-lerini okutan Esad Dede, hasta olmasına rağmen son zamanlarına kadar ramazan aylarında ve cuma günleri Fâtih Camii'n-de *Mesnevî* okutmaya, Çayırılı Medrese-si'ndeki hücrelerinde bazı öğrencilerine özel ders vermeye devam etti. Vefatın-dan iki yıl önce Kasımpaşa Mevlevihânesi mesnevihanlığına tayin edilince gençliğin-den beri ikamet ettiği Çayırılı Medrese-si'nden ayrılıp mevlvihâneye yerleşti. Sel-lânik'te bulunduğu sırada evlenip kısa bir süre sonra boşanan ve bir daha evlenme-yen Esad Dede 13 Şâban 1329 (9 Ağustos 1911) tarihinde vefat etti ve mevlvihâ-neye defnedildi. Mevlevihânenin yıkıla-rak mektep yapılması üzerine kabri Fa-tih'teki Tâhir Ağa Tekkesi'ne nakledildi.

Devrin birçok tanınmış simasına hoca-lık yapan Esad Dede mesnevî şârihleri Ah-med Avni Konuk ve Tâhirülmevlevî'nin mürsididir. Tâhirülmevlevî onun öğren-cilerine bildiklerini esirgemedene öğret-melerini vasiyet ettiği için, sokakta ayak üzeri sorulan bir soruya bile uzun uzun cevap verdiğini söyler. Bazı Mevlevîler'in Esad Dede'yi kutub olarak tanıdıkları kay-dedilmektedir (Gölpınarlı, s. 36). Esad De-de 1000 kadar kitabını Beyazıt Devlet Kû-tüphanesi'ne bağışlamış, diğer kitapları Yenikapı Mevlevihânesi'ndeki yangında yok olmuş, artakalanları da vefatından sonra Sahaflar Çarşısı'nda satılmıştır.

Hüseyin Vassaf, *Es'adnâme* adlı ese-rinde Mehmed Esad Dede'yle ilgili bilgi-